

Atentat na austro-ugarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda - uzroci i posljedice

Horvat, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:145756>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij povijesti i pedagogije

Martina Horvat

**Atentat na austro-ugarskog prestolonasljednika Franju
Ferdinanda-uzroci i posljedice**

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Zlatko Đukić

Osijek, lipanj 2015.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Događaji prije atentata	2
3. Pripreme za atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda.....	7
4. Atentat na austro-ugarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda.....	9
5. Ultimatum Srbiji i događaji nakon atentata.....	14
6. Pretvaranje europskog rata u svjetski	19
7. Zaključak	20
8. Literatura	21

Sažetak

U završnom radu govorit će se o atentatu na austro-ugarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda, o događajima koji su se dogodili prije samog atentata, dakle, govorit će se o Prvom i Drugom balkanskom ratu te o aneksiji Bosne i Hercegovine. Isto tako, rad će prikazati događaje koji su uslijedili nakon atentata na prestolonasljednika. Nadalje, razmatrat će se pripreme samog atentata te atentatori, ali i tijekom događaja na dan samog atentata. Prvenstveno će se govoriti o razlozima koji su doveli do atentata, o tome što se sve krije iza atentata na prestolonasljednika te o početku Prvog svjetskog rata. Dakle, govorit će se o uzrocima i posljedicama atentata i Prvog svjetskog rata.

Ključne riječi: atentat, Franjo Ferdinand, Gavrilo Princip, Austro-Ugarska, Srbija

1. Uvod

Tema završnog rada je atentat na austro-ugarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda. U radu će se prikazati događaji koji su se dogodili na početku 20. stoljeća odnosno događaji prije samog atentata te početka Prvog svjetskog rata. Završni rad se bavi događajima koji su doveli do samog atentata na austro-ugarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju. Govorit će se o stanju koje je bilo na Balkanu u to vrijeme odnosno rad će obuhvatiti Prvi i Drugi balkanski rat te aneksiju Bosne i Hercegovine. Prije svega pozornost će se posvetiti pripremama za atentat na prestolonasljednika, zatim samom atentatu te događajima koji su uslijedili nakon atentata. U radu će se prikazati tijekom događaja toga 28. lipnja 1914. godine te kako je taj datum ostao u povijesti zabilježen kao jedan od značajnijih datuma novije povijesti. Prvenstveno će se u radu prikazati uzroci koji su doveli do atentata i Prvog svjetskog rata te koje su sve bile posljedice za Austro-Ugarsku Monarhiju i ostale zemlje Europe. Tema završnog rada je dosta aktualna jer se i danas vode mnoge rasprave oko uzroka i posljedica atentata na austro-ugarskog prestolonasljednika odnosno što je atentat znači za daljnje događaje na prostoru Europe, ali i svijeta. Uvid u literaturu koja je korištena u završnom radu nalazi se na kraju rada.

2. Događaji prije atentata

Austro-Ugarska Monarhija postojala je samo da bi služila interesima vladajuće dinastije. Politika Austro-Ugarske Monarhije bila je politika suparništva sve od 1878. do 1914. godine. U Austro-Ugarskoj Monarhiji položaj nacija nije bio uređen osim mađarskog položaja. Vojnicima su mogli postati svi narodi, a njemački jezik bio je zapovjedni jezik. U civilnom životu je pitanje službenog jezika bio veliki problem. Bosna i Hercegovina je na Berlinskom kongresu 1878. godine došla pod upravu Austro-Ugarske Monarhije. Došlo je do velike vojne mobilizacije kako bi se slomio otpor muslimanskih postrojbi. Muslimani su i dalje htjeli ostati pod turskom vlašću, dok su katolici (Hrvati) htjeli priključenje pod Austro-Ugarsku. Srbi su htjeli priključenje Srbiji, a sama Srbija kao i Crna Gora nije bila za okupaciju Bosne i Hercegovine. Austro-Ugarska Monarhija omogućila je razvoj školstva i gospodarstva.¹ Nakon samoubojstva austrijskog prestolonasljednika Rudolfa, koji je bio privržen Mađarima i liberalima, ali i proturuski nastrojen, na njegovo mjesto dolazi njegov nećak-nadvojvoda Franjo Ferdinand von Habsburg-Este (1863.-1914.). On je bio proslavenski usmjeren. Franjo Ferdinand odlučio je Slavenima dati ista prava koja su imali i Mađari, a u vanjskoj politici bio je u dobrim odnosima s Rusijom. Poljodjelstvo se nije razvijalo, a na početku 20. stoljeća migracije sa sela u grad nisu bile snažne. Dolazi do oživljavanja industrijskog života. Iako se industrijski život nije razvijao kao u Zapadnoj Europi. Promet i trgovina značajnije napreduju s obzirom na ostale gospodarske grane.² Austro-Ugarska je odlučila zauzeti Bosnu i Hercegovinu jer je bila bogata prirodnim bogatstvima. Monarhija je smatrala da će joj taj prostor dobro doći uz primorje koje se nalazilo u austrijskim rukama. Postojao je problem zbog dvojnosti monarhije, hoće li Bosnom vladati Austrija ili Ugarska ili će njome vladati neko novoosnovano zajedničko tijelo.³

Rat je bio dugo pripreman, ček već s kraja 19. i početkom 20. stoljeća vidljiva su previranja među državama. Ratni planovi su bili napadački te su bili vrlo dobro razrađeni, ali niti jedna zemlja nije se pripremala za duži rat već su obje strane bile uvjerene da će Prvi svjetski rat završiti do kraja 1914. godine.⁴ Neki povjesničari tvrde da je njemačko agresivno ponašanje u vremenu prije 1914. godine zatrovalo međunarodnu klimu te je time još više ubrzan dolazak Prvog svjetskog rata. Drugi pak povjesničari smatraju da su francuska i

¹ D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, I. dio, (1800.-1914.)*, Alinea, Zagreb, 2005., str. 204.

² D. Dukovski, *Isto*, (2005., I. dio), str. 205.

³ D. Dukovski, *Isto*, (2005., I. dio), str. 223.

⁴ D. Dukovski, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, II. dio, (1914.-1999.)*, Alinea, Zagreb 2005., str. 17.

engleska nefleksibilnost pomogle jačanju međunarodne napetosti. Prije početka Prvog svjetskog rata izbio je nekoliko lokalnih ratova i kriza koji su ugrožavali mir u Europi.⁵ Rusija i Japan ratuju od 1904. do 1905. godine, a Njemačka izaziva međunarodnu krizu zbog anglo-francuskog sporazuma o teritoriju Maroka 1905. godine. Njemačka nije imala puno interesa za Maroko, ali ju je smetalo što se Francuska i Velika Britanija nisu posavjetovale s njom oko donošenja važnih kolonijalnih odluka. Tako je nastala Marokanska kriza u čijoj je suštini bila njemačka želja da „Srdačni savez“ između Francuske i Velike Britanije prikaže beskorisnim.⁶ U godinama prije početka Prvog svjetskog rata na Balkanu izbijaju mnoge krize koje su pokazale svoju jačinu te je rat izbjegnuto za dlaku. Nakon što se raspalo Osmansko Carstvo, manje balkanske zemlje željele su svoj teritorij proširiti na turski teritorij odnosno prema jugoistočnoj Europi točnije pripreman je prodor do Egejskog mora.⁷ Tim bi proširenjem predstavljale prijatnu Austro-Ugarskoj. Monarhija je prije svega željela spriječiti da to područje zauzme Srbija, a Rusiji je bilo u interesu podržati srpske ambicije u regiji. Nadalje, Italija je potpisala Trojni pakt te je željela pripojiti južni Tirol, osvojiti istočnojadransku obalu od Trsta do Albanije, zauzeti Adaliju i Izmir (Smirna) u Maloj Aziji te proširiti svoje afričke posjede. Tako su zemlje u Prvom svjetskom ratu osim što su branile svoje posjede i imperijalističke pozicije imale za cilj i osvajanje. Rusija je na Balkanu branila prostor od tuđe prevlasti te ga je htjela postaviti pod svoj nadzor i upravu. To se posebice odnosilo na tjesnace Bospor i Dardanele. Tjesnacima bi si Rusija otvorila put u Sredozemno more. Francuska i Velika Britanija htjele su osvojiti Srednji istok jer se na tom prostoru nalazila nafta koja je postala novi energent.⁸ Francuskoj je to bila prilika da vrati Alsace i Lorraine, pokrajine koje je izgubila 1870. godine za vrijeme francusko-pruskog rata, dok je Velikoj Britaniji ovo bila prilika da porazi Njemačku koja joj je smetala u prekomorskoj trgovini.⁹ Dolazilo je do nesuglasica oko pristupa moru općenito, ali i oko nadzora nad Carigradskim tjesnacem. Problema je bilo i oko pristupa Crnom moru kao i oko teritorijalnih posjeda. Veliki problem je bio taj što je Austro-Ugarska Monarhija objedinjavala različite nacije od kojih je dio htio biti samostalan. Takve teritorijalne težnje dovodile su do novih sukoba.¹⁰ Godine 1906. zavladao su napeti odnosi između Austro-Ugarske i Srbije, a rezultirali su carinskim ratom, tzv. ratom svinja. Rusija je te poteze shvatila kao miješanje u njezine poslove na Balkanu. Jedno vrijeme je izgledalo kako će Turci u Istanbulu ponovno istaknuti svoje pravo na Bosnu

⁵ A. Mombauer, *Uzroci Prvog svjetskog rata: Kontroverze i konsenzus*, Ljevak, Zagreb, 2014., str. 24., 25.

⁶ A. Mombauer, Isto, str. 26.

⁷ D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 17.

⁸ D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 17.

⁹ D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 18.

¹⁰ D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 18.

i ponuditi bolji demokratski ustav od onoga koji je vrijedio pod austrougarskom vlašću. Barun von Aehrenthal 5. listopada 1908. godine proglasio je aneksiju Bosne i Hercegovine. U veljači 1909. godine Austro-Ugarska i Turska sklapaju ugovor kojim Austro-Ugarska Monarhija stječe pravo na Bosnu i Hercegovinu. Naravno, diplomatska kriza postojala je još mjesecima, a navijestila je događaje iz kolovoza 1914. godine.¹¹ Grof Alois Aehrenthal, austro-ugarski ministar vanjskih poslova pokušao je svojom politikom preusmjeriti nezadovoljstvo nacija s domaćeg terena na druga područja. Potaknut revolucijom mladoturaka odlučio je anektirati Bosnu i Hercegovinu koju je Austro-Ugarska okupirala sporazumom u Berlinu 1878. godine. Bosna i Hercegovina je Berlinskim ugovorom ostala pod osmanskom vlašću. Godine 1908. ruski ministar vanjskih poslova Izvolskij sklopio je s austro-ugarskim ministrom tajni sporazum. Tim sporazumom je Austro-Ugarska mogla nastaviti s aneksijom, ali je morala podržati ruske interese za Bosnom i Dardanelima. Austro-Ugarske planove pomutila je Srbija nakon što je Austro-Ugarska anektirala Bosnu i Hercegovinu. Na stranu Austro-Ugarske stala je Njemačka koja je ovu situaciju htjela iskoristiti za sebe. Njemačka je željela zauzeti britanske i francuske kolonije, ali i neka područja u Aziji. Srbija je zbog aneksije bila spremna ući u rat, ali nije imala podršku Rusije jer je Rusija bila slaba nakon rata s Japanom.¹² Srbija je 1909. godine bila ponižena te je sada htjela popraviti svoj položaj, a Njemačka se htjela ponovno probiti kao velika europska sila. To je željela dokazati prije svega u kolonijalnom smislu te ju je zasmatalo kada je Francuska poslala postrojbe u Maroko da bi ugušila pobunu te proširila svoj utjecaj na tom prostoru. Njemačka je to smatrala kršenjem sporazuma nakon Prve marokanske krize. Njemačka šalje topovnjaču Panther u luku Agadir da bi izazvala Francusku te od nje traži Kongo kako bi nadomjestila širenje Francuza na prostor Maroka. Francuska je imala podršku Velike Britanije te je ovo bio još jedan diplomatski poraz Njemačke.¹³

Uvertira u Prvi svjetski rat odigrala se na jugoistoku Europe 1912.-1913. godine tijekom Prvog i Drugog balkanskog rata. Dolazi do gospodarskog napretka koji se osjetio i u zemljama Jugoistočne Europe, iako je napredak bio zakašniji s obzirom na zemlje Zapadne Europe. Trgovina se razvijala, poljoprivreda nije bila toliko razvijena, ali 85 posto stanovništva se bavilo poljoprivredom i stočarstvom. Gradovi su se počeli razvijati zahvaljujući gradnji prometnica, ali i zahvaljujući političkom, gospodarskom i kulturnom

¹¹ D. Dukovski, Isto, (2005., I. dio.), str. 227., 228.

¹² A. Mombauer, Isto, str. 28.

¹³ A. Mombauer, Isto, str. 29.

životu zemlje.¹⁴Tijekom cijelog 19. stoljeća, ali pogotovo pred kraj 19. i početkom 20. stoljeća, dolazi do rivalstva između velikih sila oko utjecaja na prostoru jugoistočne Europe. Stvara se sve veća napetost i nesigurnost na prostoru Balkana. Godina 1903. vrlo je značajna godina za zemlje na Balkanu. Te godine u Hrvatskoj pada dvadesetogodišnja strahovlada promađarskog bana Khuena Héderváryja, u Makedoniji dolazi do protuturskog Ilindenskog ustanka i pokušaja stvaranja nacionalne države. Nadalje, iste te godine u Srbiji dolazi do atentata na srpskog kralja Aleksandra Obrenovića te državnog udara na srpsko prijestolje koje će biti predano Karađorđevićima. Ekspanzionističke težnje počele su pokazivati Srbija, Crna Gora, Grčka i Bugarska, a to su mogle ostvariti samo protjerivanjem Turaka s ovih prostora. No, ovdje nije bilo samo pitanje širenja teritorija već i vjerske i kulturne posebnosti prije svega sukob kršćanskog pravoslavlja i islama. Dolazi do pregovora između Beograda i Sofije. Srbija je htjela podjelu Makedonije na interesne sfere, dok je Bugarska formalno bila za autonomiju Makedonije. Sporazum između Srbije i Bugarske je postignut. Srpska vlada načelno je priznala makedonsku autonomiju, ali uvjet koji je Makedonije trebala ispuniti bio je da se pridruži carinskoj uniji. Ovaj ugovor naviještao je i tajni sporazum da se navijesti rat Turcima i podjelu njihovih područja.¹⁵Godine 1912. stvorena je Balkanska liga u koju su ušle Srbija, Crna Gora, Bugarske i Grčka. U listopadu te iste godine liga je objavila rat Turskoj. Turska je poražena i morala se povući s Balkana, Turska je izgubila sve teritorije osim Istantula s užom okolicom, potpisan je sporazum u Londonu, a istim tim ugovorom stvorena je albanska država. Nakon toga, zemlje koje su bile u Balkanskoj ligi posvađale su se zbog podijele teritorija te je došlo do Drugog balkanskog rata 1913. godine.¹⁶Za izbijanje Drugog balkanskog rata najvažniji su bili bugarsko-srpski i grčko-bugarski antagonizmi, ali i sukobi oko podjele Makedonije. Londonskim ugovorom i priznavanjem Albanije htjelo se spriječiti Srbiju da dobije izlaz na more. Priznanje Albanije poništio je Srpsko-bugarski sporazum, a Srbija je nedugo zatim zatražila reviziju sporazuma. Austro-Ugarska Monarhija podržavala je bugarske zahtjeve za Makedonijom, a Srbiji je zaprijetila ratom.¹⁷Rumunjska koja se obično nalazila po strani, više nije bila neutralna. Zatražila je područja koja bi bila na štetu Bugarske, a Bugarska je htjela zadržati što veći dio Makedonije. Sada je Bugarska morala zaratiti sa dosadašnjim saveznicama. Tako su se na jednoj strani našle Srbija, Crna Gora, Grčka i Rumunjska pa čak i Turska, a na drugoj strani se sama našla Bugarska. Rumunjska je željela južnu Dobrudžu, a Bugarska je željela vratiti istočni dio Trakije i Jedrene. Rat je trajao jako

¹⁴ D. Dukovski, Isto, (2005., I. dio), str. 274.

¹⁵ D. Dukovski, Isto, (2005., I. dio), str. 275.

¹⁶ A. Mombauer, Isto, str. 30.

¹⁷ D. Dukovski, Isto, (2005., I. dio), str. 276.

kratko. U lipnju 1913. godine Bugarska je napala Srbiju i Grčku, a već je u kolovozu rat završio potpisivanjem Bukureštanskog mira. Vardarsku Makedoniju dobila je Srbija, Grčka Egejsku Makedoniju i dio Trakije. Bugarska je zadržala Pirinsku Makedoniju (najmanji dio), a Rumunjska dio Dobrudže te Turska istočnu Trakiju i Jedrene. Ovim ratom narušena je ravnoteža na Balkanu te je srušen Balkanski savez.¹⁸Ovom podjelom nisu bile zadovoljne Bugarska i Turska te se zato približavaju silama Osovine, a Srbija se 1914. godine slaže sa Saveznicima. Srbija je nakon Prvog balkanskog rata dobila veliki plijen.¹⁹U ratu je najbolje prošla Srbija koja je proširila svoj teritorij te tako bila prijetnja Austro-Ugarskoj. Taj događaj je važan za Austro-Ugarsku Monarhiju te shvaćanje austrijske reakcije na sarajevski atentat 28. lipnja 1914. godine jer je imao podršku Srbije. Austro-Ugarska je sve to smatrala provokacijom Srbije. Austro-Ugarska Monarhija čekala je samo jedan krivi potez kako bi se obračunala sa Srbijom.²⁰ Bio je potreban povod za izbijanje rata, a to je bio atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu. Neki su očajnički pokušavali da do rata ne dođe te su diplomatskim putem pokušavali riješiti krizu, a neki su se svim silama trudili da dođe do sukoba.²¹Prvi svjetski rat započeo je u kolovozu 1914. godine te je označio kraj jednog razdoblja i početak drugoga. Započeo je prvo kao europski rat, ali se 1917. godine pretvorio u svjetski rat. Conrad von Hötzendorf koji je bio načelnik austro-ugarskog glavnog stožera, shvatio je da se atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju može iskoristiti kao povod za rat protiv Srbije koji se predlagao od 1913. godine.²²Mnogi povjesničari se slažu da je Njemačka željela izazvati rat kako bi porazila Rusiju i zadala joj konačan poraz. Njemačka je u vrijeme izbijanja Prvog svjetskog rata bila najveća sila na kopnu. Nije imala veliku vojsku koliku je mogla imati, ali njeni neprijatelji imali su slabiju pa je to bila jedna od ključnih stvari. Austro-Ugarska vojska bila je najheterogenija. Bugarska vojska bila je dosta slaba još od Drugog balkanskog rata, dok je turska vojska bila preustrojena te još nije bila tako snažna. Srbija kao i Crna Gora, Grčka i Rumunjska imale su slabo opremljenu vojsku. Balkanski ratovi su Srbiju i Crnu Goru iscrpili te je njena vojska bila vrlo slaba, a državna blagajna prazna. Turska i Bugarska su željele da se revidira Bukureštanski ugovor iz 1913. godine te su pristupile Centralnim silama. Srbija, Crna Gora, Grčka i Rumunjska staju na stranu Antante. Hrvatska kao i Mađarska su u sklopu

¹⁸ D.Dukovski, Isto, (2005., I. dio), str. 277.

¹⁹ G. Peroche, *Povijest Hrvatske i južnoslavenskih naroda od 395. do 1992.*, Detecta, Zagreb, 2008., str. 231.

²⁰ A.Mombauer, Isto, str. 30.

²¹ A. Mombauer, Isto, str. 30.

²² D.Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 18.

Austro-Ugarske Monarhije te ratuju protiv Srbije, Crne Gore, Rusije i Italije.²³ Danas se s dosta sigurnosti može odbaciti pretpostavka da je sarajevski atentat organizirala Srbija odnosno njena vlada. Toga je bila svjesna i austro-ugarska vlada, ali ju je zato optužila da je imala tolerantan odnos prema organizacijama koje su bile protiv Austro-Ugarske.²⁴

3. Pripreme za atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda

Godine 1910. počeli su se okupljati pravoslavni studenti i sa svojih uskih srpskih nacionalističkih pozicija šire se na projugoslavenske. Takav je stav zauzela i skupina studenata i đaka koji su se okupili u Mladoj Bosni. U njoj su se okupili svi protivnici Habsburgovaca. U nju su ušli i Hrvati i Bošnjaci.²⁵ „Crna ruka“ bila je tajna organizacija u Srbiji koja je pripremala atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda. Organizacija saznaje u svibnju 1914. godine da prestolonasljednik dolazi u Bosnu nadzirati vojne vježbe. Atentatori trebaju biti iz Bosne te mladi od dvadeset godina kako bi onemogućili smrtnu kaznu u slučaju uhićenja, a što je najvažnije trebaju biti spremni žrtvovati se za ideju „velike Srbije“. Za atentatore su izabrana tri mlada Srbina. To su bili Čubrinović, Grabež i Princip.²⁶ Ovi mladići su već od prije bili članovi organizacije „Crne ruke“ te u kontaktu s njenim članovima Dragutinom Dimitrijevićem-Apisom i Vojom Tankosićem. Apis je sazvaio sjednicu užeg vijeća „Crne ruke“. Na njoj je zahtijevao da se Tankosić u pratnji dvojice mladića uputi u Bosnu.²⁷ Gavrilo Princip je bolovao od tuberkuloze pa su vjerovali da neće dugo živjeti. Zajedničko svoj trojici bila je ideja o „velikoj Srbiji“ te su bili članovi organizacije Mlada Bosna koju nadzire organizacija „Crna ruka“. Šef „Crne ruke“ bio je Dimitrijević-Apis koji je nadzirao sve pripreme. U tome mu je pomagao Hartvig, ruski veleposlanik u Beogradu.²⁸ Dana 27. svibnja 1914. godine u Beogradu, izvršena je posljednja tehnička priprema za sarajevski atentat. Toga je dana Milan Ciganović koje je bio povjerenik Voje Tankosića, predao Gavrilo Principu 6 bombi, 4 revolvera i bočicu cijankalija te 160 kruna za putne troškove. Sljedeći dan su Gavrilo Princip, Nedjeljko Čabrinović i Trifko Grabež otputovali lađom iz Beograda za Šabac. Već od aneksije, ideja o atentatu ključala je u mozgovima mladih ljudi iz svih društvenih slojeva bez obzira na razlike. Svi su se ujedinili u

²³ D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 19.

²⁴ D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 25.

²⁵ D. Dukovski, Isto, (2005., I. dio), str. 229.

²⁶ G. Peroche, Isto, str. 243.

²⁷ Savić, Marković, Štedimlja, *Zavjere protiv svjetskog mira*, Alfa, Zagreb, 2005., str. 237.

²⁸ G. Peroche, Isto, str. 243.

ideji bez razlike na vjeroispovijest.²⁹ Za sve njih, „Švabo“ je bio uljez koji nema što tražiti u Bosni. Gavrilo Princip odlučio se za atentat još 1912. godine.

Dana 17. ožujka 1914. godine Nedeljko Čabrinović došao je do izreska iz „Hrvatskog dnevnika“ u kojem se navodi da će prestolonasljednik Franjo Ferdinand doći u Bosnu na vojne manevre krajem lipnja. Zbog toga su se obratili četniku iz balkanskog rata Milanu Ciganoviću, bosanskom imigrantu koji će im nabaviti oružje za atentat. Ciganović je bio član udruženja „Ujedinjenje ili smrt“, ali isto tako i u službi Pašića i oficirske protuorganizacije „Bijele ruke“.³⁰ Kao što je već navedenouz Gavrila Principa i Čabrinovića u atentatu je pristao sudjelovati i Trifko Grabež. Na oružje su čekali dugo, a Ciganović ih je uvjeravao da će oružje doći jer ne ovisi samo o njemu.³¹ Navodi se kako je Tankosić dopustio da Gavrilo i Čabranović odu u Bosnu, kasnije je Dragutin Dimitrijević-Apis tražio da se vrate jer je uvidio mogućnost da će prestolonasljednik biti čuvan. Nadalje, navodi se kako je Joca Jovanović koji je bio novi srpski poslanik u Beču neslužbeno i neodređeno upozorio austrijskog ministara financija Bilinskoga, u čiji je djelokrug spadala i Bosna, kako je opasno da prestolonasljednik Franjo Ferdinand dolazi u Bosnu. Bilinski po tom pitanju nije učinio ništa. Smatrao je da se prestolonasljednikov put njega ne tiče. Poruka da ne smije doći do atentata na Franju Ferdinanda došla je do Danila Ilića koji je napravio plan atentata, ali on poruku nije prenio Gavrilu Principu.³² Milan Ciganović je predao oružje Principu 27. svibnja, a ovaj sljedeći dan kreće s Čabrinovićem i Grabežom iz Beograda u Bosnu. Granični oficir Kosta Todorović 29. svibnja primio je nalog da zaustavi Principa i ostale, ali oni su već krenuli dalje te su 2. lipnja prešli Drinu. Sljedeći dan su u Tuzli uglednom trgovcu Mišku Jovanoviću došla dva seljaka koja su mu predala oružje i pismo za učitelja Veljka Čubrilovića. Jovanović se tome protivio, ali je čuvao pošiljku do 14. lipnja kada ju je preuzeo Danilo Ilić. Oružje je u Sarajevo došlo već sljedeći dan, dakle 15. lipnja, ali su ga atentatori dobili tek 26. lipnja. Oružje je bilo u Sarajevu, ali se Ilić dvoumio bi li trebali izvesti atentat ili ne. Svi su oklijevali osim Gavrila Principa koji je bio odlučan da provede atentat. Tijekom istrage Gavrilo Princip je izjavio da su oni sebi postavili cilj da su svi Jugoslaveni smatraju kao jedan narod te da im je primjer bila Njemačka i Italija. Izjavio je da nisu očekivali da Austrija ujedini sve Jugoslavene već da

²⁹ J. Horvat, *Prvi svjetski rat panorama zbivanja 1914.-1918.*, Stvarnost (Novinarska izdavačka kuća), Biblioteka Vremeplov, Zagreb, 1967., str. 120.

³⁰J. Horvat, Isto, str. 121., 123.

³¹J. Horvat, Isto, str. 122.

³²J. Horvat, Isto, str. 122.

se raspadne.³³Na dan atentata atentatori su boravili u jednom hotelu u Sarajevu. Vlasnik hotela bio je stric srpskog veleposlanika u Sankt Perersburgu-Spalajković.³⁴

Apis navodi kako je do njega došao Tankosić i rekao da ima mladiće koji žele ići u Bosnu te navodi kako je on to odobrio. Mladići su željeli poduzeti nešto protiv prestolonasljednika Franje Ferdinanda. Apis je smatrao da je gotovo nemoguće da se išta dogodi nadvojvodi koji je zaštićen. Smatrao je da se može dogoditi nekakav incident kojim bi se samo zaplašili ostali te bi to bila samo opomena. Apis govori kako nije mogao zamisliti da bi to mogao biti povod za rat protiv Srbije. Kosta Todorović koji je bio obavještajni časnik, u svojim dokumentima koji su pronađeni u arhivu u Loznici, ostavlja podatke kako su atentatori iz Srbije u Bosnu prebačeni uz pomoć „Crne ruke“. U dokumentima se navodi kako je Todorović dobio zadatak da na granici zaustavi mladiće koji posjeduju oružje i putuju u Bosnu. Todorović je bio član „Crne ruke“ te je morao izvršavati zadatke koje dobije od organizacije. Zadatak da zaustavi mladiće dobio je od srbijanske vlade koja je donijela odluku da spriječi atentat na prestolonasljednika. No, mladići nisu zaustavljeni, iako je Todorović dobio naredbu da ih zaustavi.³⁵ Srbija je tim nalogom htjela pokazati namjeru da je u zadnjem trenutku htjela spriječiti atentatore da ubiju prestolonasljednika. „Crna ruka“ nije imala namjeru spriječiti atentatore da odu u Bosnu. Atentat na prestolonasljednika kojeg je izvršila „Crna ruka“ nije bio ni prvi ni posljednji koji je tajna organizacija izvršila.³⁶Sarajevski atentat bio je povod za početak Prvog svjetskog rata.³⁷

4. Atentat na austro-ugarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda

Franjo Ferdinand dolazi u Sarajevo na Vidovdan, 28. lipnja 1914. godine . Na Vidovdan se obilježavala obljetnica Kosovske bitke koja je najsvetiji dan u kalendaru srpskog nacionalizma. Plan puta prestolonasljednika Franje Ferdinanda bio je objavljen prethodnog dana u listu *Bosnische Post*.³⁸Srpski list „Srbobran“ već je u ožujku 1914. godine u Zagrebu je objavio da će u ljeto biti održani veliki manevri austro-ugarske vojske na koje će doći i prestolonasljednik Franjo Ferdinand.³⁹Nadvojvoda je imao namjeru da provede temeljite reforme u korist svih nacionalnosti što je zasmetalo velikosrpske krugove.⁴⁰ Njegov

³³J. Horvat, Isto, str. 124.

³⁴G.Peroche,Isto, str. 243.

³⁵Savić, Marković, Štedimlija, Isto, str. 242.

³⁶Savić, Marković, Štedimlija, Isto, str. 243.

³⁷Savić, Marković, Štedimlija, Isto, str. 244.

³⁸D.Dukovski, Isto, (2005., I. dio), str. 230.

³⁹Savić, Marković, Štedimlija, Isto, str. 237.

⁴⁰E. Zöllner, T. Schüssel, *Povijest Austrije*, Barbat, Zagreb, 1997., str. 282.

automobil prolazio je pored šestorice atentatora Mlade Bosne koji su za atentat imali priređene bombe i pištolje.⁴¹Toga dana 28. lipnja 1914. godine, točnije nešto prije deset sati prijepodne, nedaleko Čumurija-ćuprije na Miljacki, 19-godišnji tipograf Nedeljko Čabrinović bacio je bombu na automobil u kojem se nalazio austrougarski prestolonasljednik Franjo Ferdinand. Bomba nije eksplodirala na automobilu austrougarskog prestolonasljednika Franje Ferdinanda već je skliznula sa stražnjeg dijela automobila i eksplodirala iza drugih kola pratnje. Nedeljko Čabrinović, skočio je u Miljacku, a za njim i policajci i detektivi koji su ga izvukli iz rijeke i uz kišu udaraca odveli na policiju. Nakon 45 minuta, nakon što je prestolonasljednik Franjo Ferdinand posjetio gradsku vijećnicu, vraćao se istim putem nazad. Došlo je do pogrešnih direktiva te se automobil prestolonasljednika zaustavio preko puta Latinske ćuprije na uglu Schillerova dućana.⁴²Gavrilo Princip nalazio se na uglu Ulice Franje Josipa. Tako je u zadnji tren, nadvojvoda Franjo Ferdinand odlučio promijeniti smjerte otići u bolnicu kako bi posjetio ranjene časnike, ali kako nitko nije ništa rekao njegovom vozaču, ovaj je skrenuo u Ulicu Franje Josipa kako je to bilo predviđeno u planu. General Potiorek rekao je vozaču da se zaustavi i vrati, vozač je stao na mjestu gdje se nalazio atentator Gavrilo Princip, 19-godišnji apsolvant gimnazije, također jedan od atentatora koji je bio član grupe atentatora na prestolonasljednika. Gavrilo se nalazio u obližnjoj kavanici kada se automobil austrougarskog prestolonasljednika zaustavio na uglu. On se nalazio u kavanici jer je smatrao da je atentat kojeg je trebao izvršiti Čabrinović na Franju Ferdinanda uspio te je napustio svoju zasjedu. Tada je ugledao prestolonasljednika koji je bio udaljen od njega koja tri koraka te je u njega ispalio nekoliko hitaca. U isti su ga tren uhvatili ljudi koji su se tu našli, a Gavrilo Princip nije znao je li pogodio prestolonasljednika. Ljudi koji su se tu našli, stali su udarati Gavrila Principa te su ga odveli u policiju. Gavrilo je osim prestolonasljednika Franje Ferdinanda pogodio i njegovu suprugu nadvojvotkinju Sofiju.⁴³Posljednje riječi Franje Ferdinanda bile su upućene njegovoj supruzi: „Sofija, moraš živjeti zbog naše djece.“⁴⁴Oboje su umrli nekoliko trenutaka kasnije.⁴⁵Gavrilo Princip je bio zatvoren. Nije bio ubijen jer je bio maloljetan. Umro je u Kleine Festungu u Theresienstadtu nakon četiri godine zatvora. Nikada se nije pokajao za učinjeno djelo.⁴⁶Sarajevski atentat na austrougarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda postao je izlika za Prvi svjetski rat. Austro-ugarska posljednjih dana srpnja 1914. godine te Njemačka nakon 1918. godine tvrdile su da je Sarajevski atentat bio uzrok

⁴¹ D. Dukovski, Isto (2005., I. dio), str. 230.

⁴² J. Horvat, Isto, str. 11.

⁴³ J. Horvat, Isto, str. 11.

⁴⁴ T. Jakovina, *Trenutci katarze, Prijelomni događaji XX. stoljeća*, Fraktura, Zagreb 2013., str. 14.

⁴⁵ J. Horvat, Isto, str. 11.

⁴⁶ T. Jakovina, Isto, str. 14.

Prvom svjetskom ratu. U brojnim knjigama koje se tiču toga razdoblja odnosno brojnim knjigama koje se bave ratnom krivnjom ostalo je neispitano i prešućivano kako je moguće da nakon prvog pokušaja atentata kojeg je pokušao izvesti Nedeljko Čubrinović ništa nije poduzeto za sigurnost prestolonasljednika habsburškog prijestolja. Kada je rat započeo, više nitko nije brinuo o uzroku jer je već dnevno ginulo tisuće ljudi.⁴⁷Pogibija austrougarskog prestolonasljednika Franje Ferdinanda u europskim gradovima postala je velika vijest.

Franjo Ferdinand ubijen je u 51. godini života. Za svoga života nije bio popularan a ni simpatičan stanovništvu europskih gradova. Naravno, navodi se kako popularnost nije ni htio. Nadalje, navodi se kao je bi škrtac. Voljeli su ga samo najbliži suradnici koji su bili rijetki, ali to samo ukoliko ga se nisu bojali. Mnogi od tih suradnika su se pravi da su mu odani jer su imali svoje razloge da budu s njim u dobrim odnosima. Zapravo je ovaj prestolonasljednik vjerovao samo svojoj supruzi Sofiji. Njegov stic Franjo Josip I., 84-godišnji car smatrao je da Franjo Ferdinand jedva čeka da preuzme prijestolje. Franjo Ferdinand bio je vrlo omražen među Mađarima. Nadalje, prestolonasljednikom je postao nakon samoubojstva careva sina prestolonasljednika Rudolfa. Franjo Ferdinand bio je treći po redu prestolonasljednik. Nakon što je stupio na prijestolje obolio je od tuberkuloze, a ljudi koji su bili u blizini dvora već su ga otpisali. Njegov teški temperament tako je još više došao do izražaja a sad je bio pomiješan s osjetljivošću, mržnjom, ali i sklonošću prijekim odlukama.⁴⁸Caru Franji Josipu I. zamjerio se već 1900. godine kada se oženio dvorskom damom groficom Sofijom Chotek koja je po habsburškom dinastičkom zakonu bila neravnopravna članu vladajuće kuće. Iako se Franjo Josip I. protivio njegovoj ženidbi sa Sofijom, Franjo Ferdinand je to svejedno učinio. Uvjet koji je trebao ispuniti kako bi stupio u brak sa Sofijom bio je da mu eventualni potomci ni u kojem slučaju neće imati prava na prijestolje. Kako je Franjo Ferdinand bio tvrdoglav, sad još više postaje opozicija svom stricu caru Franji Josipu I. te njegovom državnom sistemu. Franjo Ferdinand sve više pokušava utjecati na politička, ali i vojna pitanja. Po nekim izvorima, navodi se kako je Franjo Josip I. odahnuo kada je čuo što se dogodilo njegovom prestolonasljedniku, a drugi pak navode kako ga je to i potreslo jer je ovo bio već četvrti slučaj nasilne smrti njegovih bližnjih. Godine 1867. poginuo je njegov brat, također nasljednik Maksimilijan koji je u to vrijeme bio meksički car. Carem se proglasio unatoč bratovom protivljenju. Godine 1889. ustrijelio se njegov drugi nasljednik sin Rudolf. Godine 1898. poginula mu je u Ženevi, kao žrtva anarhističkog atentata, žena carica Elizabeta.⁴⁹Tako

⁴⁷J. Horvat, Isto, str. 12.

⁴⁸J. Horvat, Isto, str. 12.

⁴⁹J. Horvat, Isto, str. 13.

je sarajevski atentat za Franju Josipa I. bio više politički rasplet nego zaplet. Mađari su vijest o atentatu na Franju Ferdinanda primili s olakšanjem. Čak ni pristaše Stjepana Tisze koji je bio ugarski ministar predsjednik nisu prikrivali sreću. U svojim uspomenama knez Ljudevit Windischgrätz navodi kako je čitava zemlja odahnula i dodaje: „Bio je nepopularan u svim slojevima Monarhije.“ Nadalje, kada je postao prestolonasljednik Franjo Ferdinand morao je učiti mađarski. Mađarski mu nije išao te ga nikad nije naučio.⁵⁰ Navodi se kako je izjavio da mrzi Mađare već i zbog njihovog jezika. Nikada to nije tajio. Franjo Ferdinand imao je politički duh, ali i razumijevanje. Uvidio je da je dualistički sistem zlo jer daje prevlast Mađarima. Franjo Ferdinand htio je odmah po dolasku na prijestolje reformirati državu, ukinuti dualizam i slomiti prevlast Mađara. Zbog toga su Mađari vijest o atentatu primili kao olakšanje. Franjo Ferdinand je podržavao desničarske političare zapostavljenih naroda Ugarske i konzervativce u Hrvatskoj te je uspostavio vezu s grupom pravaša-frankovaca, ali i s klerikancima. Navodi se kako se pojavila krilatica za Franju Ferdinanda „prijatelj Slavena“. Smatrao je da treba biti apsolutni gospodar države bez osjećaja te je po tome bio čisti Habsburg. Što se tiče vanjske politike, bio je pacifist, ali samo u smislu da se odupirao svim međunarodnim sukobima i zapletanjima, ali vrlo vjerojatno samo dok državu ne stavi pod svoju vlast. Želio je stvoriti savez od triju konzervativnih carevina Austro-Ugarske, Njemačke i Rusije. To bi bila neka vrsta obnovljene Svete Alijanse iz poslijenapoleonskog razdoblja. Velika mržnja Mađara prema Franji Ferdinandu otkriva se i u razgovoru kojeg je nakon atentata vodio bivši njemački kancelar knez Bülow s tadašnjim austrougarskim poslanikom u Berlinu, grofom Szögyényi-Marichem.⁵¹ Na izraženo saučešće čuo je odgovor: „Kao kršten čovjek i mađarski plemić žalim sudbinu nadvojvode i njegove žene, ali u njegovom skončanju politički vidim „milostivo djelo božanske promisli“-neka počiva u miru.“ Nadalje, smrću Franje Ferdinanda bili su sretni i krugovi oko dvora u Beču, ali i članovi dinastije. Ferdinandovu suprugu Sofiju članovi dinastije smatrali su uljezom. To su joj stalno pokazivali te su se uplašili Franje Ferdinanda na prijestolju koji je vjerovao jedino svojoj supruzi Sofiji. U svakoj prilici su se željeli osvetiti pa su to učinili i na pogrebu. Knez Montenuovo, koji je bio maršal dvora, a unuk nadvojvotkinje Marije Lujze, kćeri cara Franje, a žene Napoleona I., smatrao je sebe više Habsburgom nego bivšu groficu Chotek. On je za pogreb poginulih prestolonasljednika propisao pogreb gotovo III. klase. Pogreb je obavljen hitno bez prisutnosti stranih suverena, a ljesovi su bili bez velikih počasti otpremljeni na željezničku stanicu kako bi bili otpremljeni i sahranjeni u Arstettenu gdje je pokojnik za života dao izgraditi grobnicu za

⁵⁰J. Horvat, Isto, str. 14.

⁵¹J. Horvat, Isto, str. 15.

sebe i svoju ženu. Za prestolonasljednicima su jedino žalili svećenstvo i kršćanskosocijalna stranka. Franjo Ferdinand je pod utjecajem svoje supruge postao netrpeljivi klerikanac te je jednom čak napao načelnika Vrhovne komande Conrada zato što ujutro nije došao na misu u crkvu.⁵²

Vijest o atentatu u Njemačkoj je primljena sa zaprepaštenjem. Car Wilhelm II. bio je potresen jer je izgubio „prijatelja“ kojeg je posjetio dva tjedna prije atentata u Konopištu. Nadalje, u Rusiji je atentat na Franju Ferdinanda oštro osuđivan kako navodi njemački poslanik u svom izvještaju. Ruski ministar vanjskih poslova Sazonov osobno je otišao u austrijsko poslanstvo da izrazi saučešće. U Francuskoj su svega jedan dan novine izvještavale o atentatu na prestolonasljednika i njegovu suprugu.⁵³ Novine su jednoglasno osudile zločin nad prestolonasljednikom te su Franju Ferdinanda slavili kao „žrtvu dužnosti.“ U Velikoj Britaniji, atentat je također osuđen. Sir Edward Grey, koji je bio ministar vanjskih poslova, službeno je izrazio saučešće svoje vlade austrijskom poslaniku. Velika Britanija se u to vrijeme nije puno bavila Austro-ugarskom Monarhijom jer je bila u stvari pred mogućnošću građanskog rata zbog neriješenog irskog pitanja. Italija je također osudila sarajevski atentat, ali je u njemu vidjela rješenje problema u austro-talijanskim odnosima. I prije se znalo da Franjo Ferdinand nije odobravao talijanske poslove. U Srbiji, točnije u Beogradu, glas o sarajevskom atentatu izazvao je brojna odobravanja. Intelektualna i politička Srbija, ali i najmlađa generacija, prestolonasljednikov dolazak u Bosnu na vojničke manevre smatrali su, vjerojatno pogrešno, prvim korakom za napad na Srbiju jer su Franju Ferdinanda gledali kao šefa austrougarske ratne stranke. Priredivači posjeta u Sarajevu posve su ispustili iz vida da je prestolonasljednik Franjo Ferdinand poginuo upravo na Vidovdan, na dan pogibije sultana Murata na Kosovu od ruke Miloša Obilića. Drugi dan atentata u Sarajevu je došlo do pljačke srpskih dućana, a ista stvar se dogodila i u Zagrebu. Nitko nije ni slutio da je sarajevski atentat bio upaljač koji će dovesti do Prvog svjetskog rata te da je to početak svjetske revolucije. Najmanje su se tome nadali Habsburgovci koji nisu htjeli priznati da postoji „južnoslavensko pitanje“ i da je to pitanje dozrelo za rješavanje.⁵⁴ Službena reakcija u Beču bila je gnjev iako se znalo da prestolonasljednik Franjo Ferdinand nije bio omiljena ličnost. Atentat je sada bila prilika za objavu rata Srbiji.⁵⁵ Za svoga života prestolonasljednik je bio žestoki protivnik rata. Suprotstavljao se šefu austrijskog Glavnog stožera, Franzu Conradu von Hötzendorfu. Conrad

⁵²J. Horvat, Isto, str. 16., 17.

⁵³J. Horvat, Isto, str. 17.

⁵⁴J. Horvat, Isto, str. 19.

⁵⁵A.Mombauer, Isto, str. 31.

je atentat vidio kao savršenu izliku za rat te je smatrao da se prilika ne smije propustiti kao što je to bilo 1909. godine. Postavljalo se pitanje hoće li Berlin stati uz Beč. Zbog toga je austrijski poslanik grof Alexander Hoyos došao u Berlin kako bi utvrdio ima li Austrija u ovome saveznika Njemačku.⁵⁶ Njemačka je rekla da će poduprijeti Austro-Ugarsku Monarhiju do kraja ako se Austrija odluči ući u rat sa Srbijom te ako se to pretvori u europski rat iako mnogi političari nisu bili za europski rat. Drugi političari i vojni vođe smatrali su da je Njemačka dovoljno jaka da pobijedi neprijatelje.⁵⁷

5. Ultimatum Srbiji i događaji nakon atentata

Pet dana nakon sarajevskog atentata odnosno nakon sprovođa Franje Ferdinanda i njegove supruge Sofije, general Conrad rekao je generalu Auffsbergu da je kucnuo čas da se kazni Srbija. Već je 2. srpnja bilo odlučeno da se uđe u rat.⁵⁸ Dokazivalo se da su Nijemci namjerno pripremali rat u kolovozu 1914. godine. Ima dosta argumenata i za i protiv ovoga. Njemačka je ušla u rat zbog Austro-Ugarske, ali s Austro-Ugarskom je bilo lako surađivati. Mnogo se raspravljalo je li srpska vlada znala za atentat odnosno zavjeru. Atentat na prestolonasljednika u Sarajevu oživjelo je balkansko pitanje i omogućilo Austro-Ugarskoj da se uzdigne kao velika sila. Sada je Austro-Ugarska mogla biti na pozornici samo ako izazove rat.⁵⁹ U Zagreb se s pogreba vratio ban Skerlec kojemu je rečeno da će rat početi svakog trenutka. Banu je predana i naredba o raspuštanju sabora te je on bio protiv toga jer je znao da će pučanstvu odmah sve biti jasno ako se raspusti sabor. Berchtold je već dva dana nakon atentata rekao njemačkom poslaniku kako „svi znaci govore da niti zavjere vode u Beograd“. Nadalje, Berchtold je rekao i mađarskom ministru predsjedniku Tiszi da se trebaju poravnati računi sa Srbijom. Berchtold je bio tvorac 1. svjetskog rata od 1914. do 1918. Suradnik mu je bio Conrad kojemu je bio posao da planira ratove. Berchtold se htio obračunati sa Srbijom te je sve svoje neuspjehe htio riješiti briljantnim uspjehom. On nije ozbiljno vjerovao da može doći do rata.⁶⁰ Iako nije vjerovao da može doći do rata, bio je spreman na rat. Njegova ideja je bila da se odmah napadne Srbija i to bez mobilizacije, mirnodopskim trupama. Conrad ga je upozoravao da je to nemoguće iz tehničkih razloga jer je potrebno šesnaest dana za mobilizaciju. Zbog toga je Berchtold morao promijeniti plan. Zato je Berchtold odlučio da mu treba potpora Njemačke. Njemački car je najavio put po

⁵⁶A. Mombauer, Isto, str. 31.

⁵⁷A. Mombauer, Isto, str. 32.

⁵⁸J. Horvat, Isto, str. 126.

⁵⁹A. Dž.P. Tejlor, *Borba za prevlast u Europi 1848.-1918.*, Izdavačko poduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1968., str. 467.

⁶⁰J. Horvat, Isto, str. 126.

Sjevernom moru pa je Berchtold brzo poslao u Berlin svog povjerenika grofa Hojosa. Hojos je nosio memorandum o njemačkoj pomoći za sklapanje saveza s Bugarskom i uređenje odnosa s Rumunjskom. Brchtold je pismo Franje Josipa njemačkom caru sam stilizirao. Tada još nisu bile poznate ni prve činjenice o sarajevskom atentatu. Hojos je razgovarao s njemačkim podsekretarom Zimmermanom te mu je rekao da se radi o iznenadnom napadu na Srbiju, ali bez prethodne objave te da je uzeta u obzir podjela Srbije. Zimmerman se s tim složio. Nadalje, Wilhelm II. rekao je da će vjerojatno doći do komplikacija s Rusijom jer nije spremna ući u rat te da će dobro razmisliti prije nego uđe u rat.⁶¹ U Sarajevo je stigao izaslanik von Wiesner. On je morao izvijestiti da nema nikakvih dokaza da je srpska vlada znala za atentat, kao ni za njegovu pripremu. Istraga je saznala samo za majora Voju Tankosića i željezničkog činovnika Milana Ciganovića, a to je bilo premalo da se pozove na odgovornost srpska vlada. Nije se moglo pozvati vladu na odgovornost zbog čina pojedinih osoba. Neposredno nakon atentata ništa se nije događalo, sve je dalje teklo normalno. Wilhelm II. odlazi na krstarenje Sjevernim morem, načelnik austrougarske Vrhovne komande Conrad i ostali generali odlaze na ljetni odmor, a načelnik srpske Vrhovne komande general Radomir Putnik otišao je na liječenje u Austro-Ugarsku.⁶² Ubrzo nakon toga, 1914. godine izdan je ultimatum Srbiji. Ultimatumom je Austro-Ugarska htjela izazvati Srbiju jer je ultimatum bio neprimjeren i neprihvatljiv. Ultimatum nije odmah predan Beogradu, a dok se čekala predaja Beč i Berlin su odavali dojam smirenosti. Kao što je navedeno, svoje političare slali su na odmor kako bi obmanuli Srbiju i ostatak Europe.⁶³ Dana 23. srpnja 1914. godine objavljen je kratkoročni austrougarski ultimatum srpskoj vladi.⁶⁴ Ultimatum u kojem se traži da u roku od 48 sati mora uključiti austro-ugarske činovnike u istragu o ubojstvu prestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove supruge.⁶⁵ U ultimatumu se zahtjeva da Srbija, osim dopuštanja uključivanja austrijskih činovnika u istragu o atentatu, traži i potiskivanje svake neprijateljske promidžbe i objavljivanje propisane izjave doslovnog teksta od srpskih službenih tijela. U izjavi se navodi kako Kraljevska srpska vlada osuđuje propagandu usmjerenu protiv Austro-Ugarske te da ona iskreno žali zbog zločinačkih radnji.⁶⁶ Franjo Josip je s ultimatumom bio upoznat tek kada je bio već predan. Bio je sastavljen tako da ga u cijelosti nije mogla prihvatiti niti jedna država a da se ne odrekne svoga suvereniteta. Berchtold je smatrao da Srbija neće prihvatiti takve uvjete, a ako ih

⁶¹ J. Horvat, Isto, str. 127.

⁶² J. Horvat, Isto, str. 128.

⁶³ A.Mombauer, Isto, str. 32.

⁶⁴ J. Horvat, Isto, str. 129.

⁶⁵ D.Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 25.

⁶⁶ E. Zöllner, T.Schüssel, Isto, str. 282.

prihvati onda treba dalje nastaviti s izazovnim zahtjevima dok se ne pronađe izlika da Austro-Ugarska napadne Srbiju. Osim onih prvotnih zahtjeva u ultimatumu, donosi se odluka kako Srbija mora biti u dobrim odnosima s Austro-Ugarskom kao susjednom zemljom.⁶⁷ Ultimatumom se traži da u „Srpskim novinama“ izađe izjava da kraljevska vlada osuđuje propagandu protiv Austro-Ugarske tj. namjere da se Srbija odcijepi od Austro-Ugarske. Nadalje, Srbija mora zaustaviti svu publikaciju koja izaziva mržnju i prezir prema monarhiji, mora provesti sudsku istragu protiv učesnika u atentatu, da će spriječiti sudjelovanje srpske vlasti u nezakonitom prebacivanju oružja preko granice...⁶⁸ Austro-Ugarska je postavila 10 zahtjeva, a Srbija je prihvatila sve osim jednog. Taj zahtjev je bio da Srbija odobri dolazak austrijskih policajaca u Srbiju kako bi oni vodili istragu. Neprihvatanje tog jednog zahtjeva bilo je dovoljno da Berlin, Beč i Budimpešta objave rat Srbiji. Srbija 25. srpnja nije bezuvjetno prihvatila ultimatum te se s njom prekidaju svi diplomatski odnosi.⁶⁹ Srbija je željela da se to pitanje riješi na tribunalu u Hagu te je obećala da će pristati na odluku koju donese Hag. Austrijski poslanik je odgovorio da se ne slaže s odlukom Srbije te da mora prekinuti diplomatske odnose između Austrije i Srbije te je napustio Beograd. Sljedećih nekoliko dana Engleska, Francuska i Rusija učinile su nekoliko posredničkih dijaloga s ciljem da se austro-srpski konflikt mirno riješi.⁷⁰

Austro-Ugarska se ipak dvoumila oko objave rata jer se bojala reakcije Srbije. Austro-Ugarska nije željela zauzeti teritorij Balkana. Austro-Ugarska se pripremala za rat protiv Srbije već 1912. i 1913. godine iako nije znala što će ako osvoji teritorij Srbije. Nadalje, Srbija je htjela osvojiti Bosnu, ali je znala da ne može pobijediti Austro-Ugarsku Monarhiju. Njemačka je također bila odgovorna za rat jer da nije bilo njenog pritiska, sarajevski atentat ne bi izazvao nikakav rat. Nije se htio izazvati rat već se htjelo doći do konačnog rješenja austrijsko-ruskih sukoba na Balkanu.⁷¹ Austro-Ugarska Monarhija je na svojoj strani imala Njemačku, a Srbija kao svoju saveznicu Rusiju.⁷² Ultimatum su osudili i Franjo Josip, podsekretar Zimmermann, Edward Grey te Sazonov. Jedino je Vatikan pozdravio austrougarski ultimatum.⁷³ Kao što je već gore navedeno, Srbija je formalno prihvatila sve

⁶⁷ J. Horvat, Isto, str.129.

⁶⁸ J. Horvat, Isto, str. 129.

⁶⁹ D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 25.

⁷⁰ Galkin, Zubok, Notović, Hvostov, *Povijest novog vijeka 1870.-1918.*, Školska i pedagoška izdanja nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb, 1946., str. 165.

⁷¹ D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 25.

⁷² D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 26.

⁷³ J. Horvat, Isto, str.130.-133.

zahtjeve koje joj je poslala Austro-Ugarska.⁷⁴ Ultimatum je poslan u Beograd tek 23. srpnja te je Srbija pristala na sve točke ultimatumu osim na jednu. Time je Srbija iznenadila Austro-Ugarsku jer sad nije imala razloga objaviti rat, a kada bi ga objavila to bi izgledalo sumnjivo.⁷⁵ Austrougarski poslanik Giesel krenuo je prema Beogradu te je dobio instrukciju da prekine diplomatske odnose. Wilhelm II. rekao je da otpada svaki rat, ali čim je Giesel napustio Beograd, Austro-Ugarska je objavila djelomičnu mobilizaciju.⁷⁶ Velika Britanija ovu situaciju željela je riješiti diplomatskim putem, ali Beč i Berlin nisu pristajali na to. Mnogi povjesničari tvrde da je Velika Britanija mogla odigrati ključnu ulogu da je prije objavila da namjerava podržati Francusku. Britanska vlada se suprotstavljala uplitanju Velike Britanije u europski rat, a podršku su pružili Francuskoj tek kada je Njemačka ugrozila neutralnost Belgije. Došlo je do podjele britanskih političara, ali neodlučnost politike Sir Edwarda Greya ne bi se trebala smatrati uzrokom rata. Austrija je pred kraj srpnja, točnije 28. srpnja 1914. godine proglasila rat Srbiji. Time je došlo do mobilizacije i objave rata velikih europskih sila. Italija ostaje neutralna, a sile Trojnog saveza sukobile su se sa silama Antante čiji se rat već duže vremena pripremao.⁷⁷ U ljeto 1914. godine već nastaju savezi između zaraćenih strana. Tako Antantu čine Velika Britanija, Francuska, Rusija i Srbija te Italija od 1915. godine. Zemlje Osovine činile su Austrija, Njemačka, Turska, Bugarska i Rumunjska.⁷⁸ Njemačka je 1. kolovoza objavila rat Rusiji, a 3. kolovoza objavljen je rat Francuskoj od strane Njemačke.⁷⁹ Dana 4. kolovoza Engleska je objavila rat Njemačkoj, a sljedeći dan je Crna Gora objavila rat Austro-Ugarskoj. Dana 6. kolovoza Austro-Ugarska je objavila rat Rusiji.⁸⁰ Rusija se zbog svog velikog teritorija nije mogla zadovoljiti djelomičnom mobilizacijom, a Njemačka se pak našla pred prijetnjom rata na dvije fronte (istočnoj i zapadnoj). Njemačka je smatrala da se ratu može suprotstaviti jedino brzom intervencijom za zapadu pa onda i na istoku (Schlieffenov plan).⁸¹

Dakle, mjesec dana nakon atentata na prestolonasljednika, rat je počeo na Balkanu napadom na Šabac. Svi su vjerovali da će se do kraja godine vratiti kući. To je sve izgledalo kao treći Balkanski rat, ali se pretvorilo u Prvi svjetski rat.⁸² Za rat se smatralo da će završiti

⁷⁴J. Horvat, Isto, str. 137.

⁷⁵A. Mombauer, Isto, str. 32

⁷⁶J. Horvat, Isto, str. 137.

⁷⁷J. Horvat, Isto, str. 137.

⁷⁸G. Peroche, Isto, str. 244.

⁷⁹D. Dukovski, Isto, (2005., II. dio), str. 26.

⁸⁰E. Zöllner, T. Schüssel, Isto, str. 283.

⁸¹Skupina autora, *Povijest svijeta od početaka do danas*, Štamparski zavod Ognjen Prica, Zagreb, 1977., str. 605.

⁸²T. Jakovina, Isto, str. 16.

do kraja godine, ali svakim danom se to pokazivalo pogrešnim jer je svaki dan uzimao sve više i više žrtava.⁸³O uzrocima Prvog svjetskog rata počelo se govoriti već 1914. godine, ali se o tom počelo više govoriti nakon poraza Njemačke te potpisivanja Versajskog mirovnog sporazuma. Zemlje pobjednice i zemlje koje su poražene, međusobno su se optuživale za ratnu krivnju.⁸⁴ Utvrđivanje ratne krivnje započelo je prije nego sami sukobi. Sve zemlje su naglašavale kako su se samo branile. Vlade zemalja su nametale mišljenje da se njihovo stanovništvo bori u obrambenom ratu te da je njihov rat opravdan. Tako je u Beču sva krivlja svaljena na Srbiju. Engleska, Francuska i Belgija, ali i Rusija smatrale su da su krivci za rat Austrija i Njemačka. Njemačka i Austrija su pak smatrale da su krive sile Antante.⁸⁵ Svaka država je htjela dokazati svoju nedužnost za izbijanje rata. Svaka od navedenih zemalja nakon izbijanja rata objavile su takozvane „knjige u boji“ u kojima su dokazivale svoju nevinost za događaje koji su doveli do rata. Tako je bila objavljena njemačka Bijela knjiga, austrougarska Crvena knjiga, britanska Plava knjiga, ruska Narančasta knjiga, francuska Žuta knjiga itd. Svaka od ovih knjiga imala je za cilj opravdati svoju stranu.⁸⁶ Niti jedna država nije željela biti krivac pred vanjskim svijetom, niti pred vlastitim narodom jer je spremnost naroda da se bori za svoju zemlju dijelom ovisila o uvjerenju da sudjeluju u pravednom ratu.⁸⁷U svakoj od ovih država o ratu se govorilo kao o „pravednom ratu“ te su za njega odgovorni neprijatelji, a svi ostali su tu da bi zaštitili svoj teritorij od napada neprijatelja i obrane svojih prava. Prve bitke započele su u posljednjim danima kolovoza 1914. godine.⁸⁸ Postojala su mnoga stajališta zašto je došlo do Prvog svjetskog rata. Po velikom djelu povjesničara, Njemačka je bila krivac za rat (po članku 231. Versajskog ugovora).

Lloyd George iznio je tvrdnju da je Europa „skliznula“ u rat zbog pogrešaka i nezgoda koje su je snašle. Nadalje, H. E. Barnes je tvrdio kako su za rat krive Rusija i Francuska, dok S. B. Fay tvrdi da nitko nije bio odgovoran za Srpanjsku krizu.⁸⁹Od sarajevskog atentata Balkan je prozvan europskom „bačvom baruta“.⁹⁰Tek poslije 1919. godine otkrivena je uloga tajnog srpskog udruženja „Crna ruka“ i njegova vođe brigadira Dimitrijevića koji je bio šef obavještajne službe glavnog stožera, ali i protivnik vlade koja je bila na vlasti. Poslije se tek postavlja pitanje je li srpska vlada bila obaviještena o atentatu i je

⁸³ A.Mombauer, Isto, str. 34., 35.

⁸⁴ A. Mombauer, Isto, str. 41.

⁸⁵ A. Mombauer, Isto, str. 42.

⁸⁶ A. Mombauer, Isto, str. 43.

⁸⁷ A. Mombauer, Isto, str. 44.

⁸⁸ Skupina autora, *Povijest 16, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Jutarnji list, str. 58.

⁸⁹ A.Mombauer, Isto, str. 103.

⁹⁰ G.Peroche, Isto, str. 231.

li ga mogla spriječiti. Bečka vlada je znala da je oružje bilo nabavljeno u Beogradu i da je atentatorima pomogla pogranična straža pri prijelazu na teritorij Austro-Ugarske. Austro-Ugarska Monarhija smatrala je srpsku propagandu vrlo opasnom jer je slavila počinitelje atentata na prestolonasljednika.⁹¹ Godine 1914. vojska Srbije bila je u rukama časnika odnosno članova „Crne ruke“. Oružane snage su također bile upoznate s namjerom izvršenja atentata na prestolonasljednika. U Solunskom procesu članovima „Crne ruke“ suđeno je pod lažnom optužbom da su namjeravali izvršiti atentat na kralja Aleksandra Karađorđevića, a zapravo su bili osuđeni zbog organiziranja i izvršavanja atentata na Franju Ferdinanda. Tim se potvrđuje da su vlada i vojska znale za pripremanje Sarajevskog atentata.⁹² Naravno, i danas postoje mnoge kontroverze oko uzroka i posljedica odnosno mogućih krivaca. Ovo pitanje će i dalje biti vrlo aktualno te će se i dalje voditi brojne rasprave oko ove teme.⁹³

6. Pretvaranje europskog rata u svjetski

Problem odgovornosti pojedinih naroda za rat bilo je pitanje oko kojeg se raspravljalo još za vrijeme samog sukoba, ali i sljedećih dvadeset godina poslije. Na početku 20. stoljeća vrijeme mira i kontroliranih sukoba, tehničkog napretka i širenje drugačijih načela u cijeloj Europi učvrstilo je mišljenje da je moguće izbjeći ili barem ograničiti sukobe velikih sila. Stav o Njemačkoj kao krivcu nametnule su i pobjedničke sile. Moderna historiografija napustila je takvo mišljenje te navodi kako su velike europske sile snosile odgovornost. Prikaz uzroka rata uključuje i politiku europskih vladajućih klasa, skupina industrijalaca i financijskih poduzetnika. Glavni, prvotni i osnovni uzrok rata bili su borba između francusko-britanskog i njemačkog kapitala za podjelu ekonomski važnih područja i osvajanje međunarodnih tržišta, a potom i težnja prevlasti u svjetskim razmjerima. Tome treba pridodati i habsburško-rusko rivalstvo na Balkanu.⁹⁴ Ekonomski razvoj vodećih europskih sila temeljio se na iskorištavanju stranih tržišta zahvaljujući povlaštenom položaju izborenom u ranijim razdobljima. Velika Britanija i Francuska su se razlikovale od Njemačke beskrajnim kolonijalnim carstvima i velikim kapitalom. Njemačka je iskorištavala siromašnije i manje raznoliko tržište od svojih konkurenata a to je tržište jugoistočne Europe te je imala manju količinu kapitala na raspolaganju. Iako su postojali nepovoljni odnosi, razvoj njemačke ekonomije u desetljećima prije rata bio je impresivan.⁹⁵

⁹¹ P. Renouvin, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Golden marketing-tehnička knjiga, Zagreb, 2008., str. 146.

⁹² Savić, Marković, Štedimlija, Isto, str. 239.

⁹³ Skupina autora, Isto, str. 50.

⁹⁴ Skupina autora, Isto, str. 50.

⁹⁵ Skupina autora, Isto, str. 51.

Na početku rata postojala je Zapadna fronta gdje su njemačke vojske ratovale s francuskim, engleskim i belgijskim vojskama, zatim Istočna fronta gdje su se Nijemci zajedno s Austrijancima borili protiv Rusa te balkanska fronta gdje su Austrijanci ratovali protiv Srba. Rat se vrlo brzo proširio izvan granica Europe. Japan je rat odlučio iskoristiti protiv Kine. Ratom je htio učvrstiti svoj položaj na Dalekom istoku, ali i zahvatiti njemačke kolonije u Tihom oceanu. U kolovozu 1914. godine Japan je najavio rat Njemačkoj jer je htio osvojiti Kiau-Čau i koncesije koje su pripadale Njemačkoj u Kini. U rat je ubrzo stupila i Turska koja je željela povratiti otoke u Egejskom moru. Turska je sklopila savez s Njemačkom protiv Rusije i počela se spremati za rat. Na kraju listopada Turska je krenula u rat protiv Rusije. Ulaskom Turske u rat otvorile su se još četiri fronte: na Kavkazu, u Dardanelima, u Mezopotamiji (Iraku), a kasnije i u Siriji i Palestini. Rat se prebacio i u Afriku gdje su ratovali Englezi i Francuzi kako bi osvojili njemačke kolonije. Ratne operacije su se vodile na svim morima i oceanima te se širio sve dalje i zahvatio sve narode te postao svjetski rat.⁹⁶

7. Zaključak

Nakon samoubojstva austrijskog prestolonasljednika Rudolfa na njegovo mjesto dolazi njegov nećak-nadvojvoda Franjo Ferdinand von Habsburg-Este (1863.-1914.). U to vrijeme odnosno prije početka Prvog svjetskog rata izbio je nekoliko lokalnih ratova i kriza koji su

⁹⁶Galkin, Zubok, Notović, Hvosťov,Isto, str. 167.

ugrožavali mir u Europi. U godinama prije početka Prvog svjetskog rata na Balkanu izbijaju mnoge krize koje su pokazale svoju jačinu te je rat izbjegnuto za dlaku. Nakon što se raspalo Osmansko Carstvo, manje balkanske zemlje željele su svoj teritorij proširiti na turski teritorij. Uvertira u Prvi svjetski rat odigrala se na jugoistoku Europe 1912.-1913. godine tijekom Prvog i Drugog balkanskog rata. Dolazi do sporazuma između Srbije i Bugarske. Godine 1912. stvorena je Balkanska liga u koju su ušle Srbija, Crna Gora, Bugarske i Grčka. U listopadu te iste godine liga je objavila rat Turskoj. Turska je poražena i morala se povući s Balkana. Ubrzo nakon toga, zemlje koje su bile u Balkanskoj ligi su se posvađale zbog podjele teritorija te je došlo do Drugog balkanskog rata 1913. godine. Srbija i organizacija „Crna ruka“ pripremale su atentat na prestolonasljednika Franju Ferdinanda. Organizacija saznaje u svibnju 1914. godine da prestolonasljednik dolazi u Bosnu nadzirati vojne vježbe. Atentatori trebaju biti iz Bosne te mlađi od dvadeset godina kako bi onemogućili smrtnu kaznu u slučaju uhićenja. Za atentatore su izabrana tri mlada Srbina. To su bili Čubrinović, Grabež i Princip. Franjo Ferdinand dolazi u Sarajevo na Vidovdan, 28. lipnja 1914. godine. Na Vidovdan se obilježavala obljetnica Kosovske bitke. Toga dana 28. lipnja 1914. godine, 19-godišnji tipograf Nedeljko Čabrinović bacio je bombu na automobil u kojem se nalazio austrougarski prestolonasljednik Franjo Ferdinand. Bomba nije eksplodirala na automobilu austrougarskog prestolonasljednika Franje Ferdinanda. Gavrilo Princip nalazio se u obližnjoj kavanici kada se automobil austrougarskog prestolonasljednika zaustavio na uglu. Tada je ugledao prestolonasljednika koji je bio udaljen od njega koja tri koraka te je u njega ispalio nekoliko hitaca. Ljudi koji su se tu našli, počeli su udarati Gavrila Principa te su ga odveli u policiju. Sarajevski atentat na austrougarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda postao je izlika za Prvi svjetski rat. Dana 23. srpnja 1914. godine objavljen je kratkoročni austrougarski ultimatum srpskoj vladi. Ultimatum u kojem se traži da u roku od 48 sati mora uključiti austro-ugarske činovnike u istragu o ubojstvu prestolonasljednika Franje Ferdinanda. O uzrocima Prvog svjetskog rata počelo se govoriti već 1914. godine, ali se o tom počelo više govoriti nakon poraza Njemačke te potpisivanja Versajskog mirovnog sporazuma. Zemlje pobjednice i zemlje koje su poražene, međusobno su se optuživale za ratnu krivnju, a sve zemlje su naglašavale kako su se samo branile.

8. Literatura

Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, I. dio, (1800.-1914.)*, Alinea, Zagreb 2005.

Dukovski, Darko, *Povijest Srednje i Jugoistočne Europe 19. i 20. stoljeća, II. dio, (1914.-1999.)*, Alinea, Zagreb 2005.

Galkin, Zubok, Notović, Hvosťov, *Povijest novog vijeka 1870.-1918.*, Školska i pedagoška izdanja nakladnog zavoda Hrvatske, Zagreb 1946.

Horvat, Josip, *Prvi svjetski rat panorama zbivanja 1914.-1918.*, Stvarnost(Novinarska izdavačka kuća), Biblioteka Vremeplov, Zagreb 1967.

Jakovina, Tvrtko, *Trenutci katarze, Prijelomni događaji XX. stoljeća*, Fraktura, Zagreb 2013.

Mombauer, Annika, *Uzroci Prvog svjetskog rata: Kontroverze i konsenzus*, Ljevak, Zagreb 2014.

Peroche, Gregory, *Povijest Hrvatske i južnoslavenskih naroda od 395. do 1992.*, Detecta, Zagreb 2008.

Renouvin, Pierre, *Europska kriza i Prvi svjetski rat*, Golden marketing-tehnička knjiga, Zagreb 2008.

Savić, Marković, Štedimlija, *Zavjere protiv svjetskog mira*, Alfa, Zagreb 2005.

Skupina autora, *Povijest svijeta od početaka do danas*, Štamparski zavod Ognjen Prica, Zagreb 1977.

Skupina autora, *Povijest 16, Prvi svjetski rat i poslijeratna Europa (1914.-1936.)*, Jutarnji list

Tejlor, A.DŽ.P., *Borba za prevlast u Europi 1848.-1918.*, Izdavačko poduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo 1968.

Zöllner, Erich, Schüssel, Therese, *Povijest Austrije*, Barbat, Zagreb 1997.